

در جست‌وجوی ظرفیت‌های شهر

بازار یا فضای برای آموختن

شهرهای آموزش دهنده، مفهومی جدید در میان مفاهیم نوین برنامهریزی و مدیریت شهری است. بازار یکی از عناصر اصلی شهرهای ایرانی و اسلامی بوده و هست. این مطلب نگاهی دارد به ظرفیت‌های این عنصر مهم شهری که از گذشته تاکنون هنوز ماهیت کارکردی خود را از دست نداده است. آیا آن طور که نویسندگان نوشته‌اند «بازار» هم می‌تواند جنبه آموزشی داشته باشد؟

فضاهای رسمی آموزش از مهدکودک تا آموزش عالی در شهرها مکان‌یابی می‌شوند و از لحاظ مساحت سه تا پنج درصد شهر را پوشش می‌دهند اما باید توجه داشت که آموزش در شهر فقط به آموزش رسمی منحصر نمی‌شود چرا که مدت آن محدود است و همه افراد را تحت پوشش نمی‌گیرد اگر چه تاثیر گذار و ضروری است. نوع دیگر آموزش، آموزش تصادفی است. این نوع آموزش به هر آن چه انسان در طول عمر، به‌گونه‌ای تصادفی و نامنظم در زمینه‌های دانش، توانش و بینش فرامی‌گیرد، اطلاق می‌شود. آموزش تصادفی یا ضمنی، مستمر از طریق تجربیات شخصی روزمره با توجه به محیطی که فرد در آن رشد می‌یابد و کار و زندگی می‌کند به دست می‌آید، مانند: محیط کار، محیط زندگی و محیطی که فرد در آن اوقات خود را می‌گذراند، یا از طریق مطالعه و استفاده از وسایل ارتباط جمعی مانند: رادیو و تلویزیون.

بارزترین ویژگی سومین نوع آموزش یعنی آموزشی‌های تصادفی، «مادام‌العمر» بودن آن است. محیط خانواده، محله، رسانه‌های گروهی همواره در حال تعلیم و آموزش موارد مختلف هستند. مردم ممکن است در هنگام کار، خرید، رفت‌وآمد یا در گوشه محله‌شان به یادگیری بپردازند. یکی از مهم‌ترین گام‌ها در این مسیر آن است که نوع نگاه به آموزش تغییر یابد. اگر قرار باشد آموزش به یکی از جنبه‌های رایج زندگی روزمره تبدیل شود، باید به فضاهای دیگری همچون، محل تفریح، محل خرید و فضاهای اجتماعی تسری یابد.

بازار و عملکردهای آن

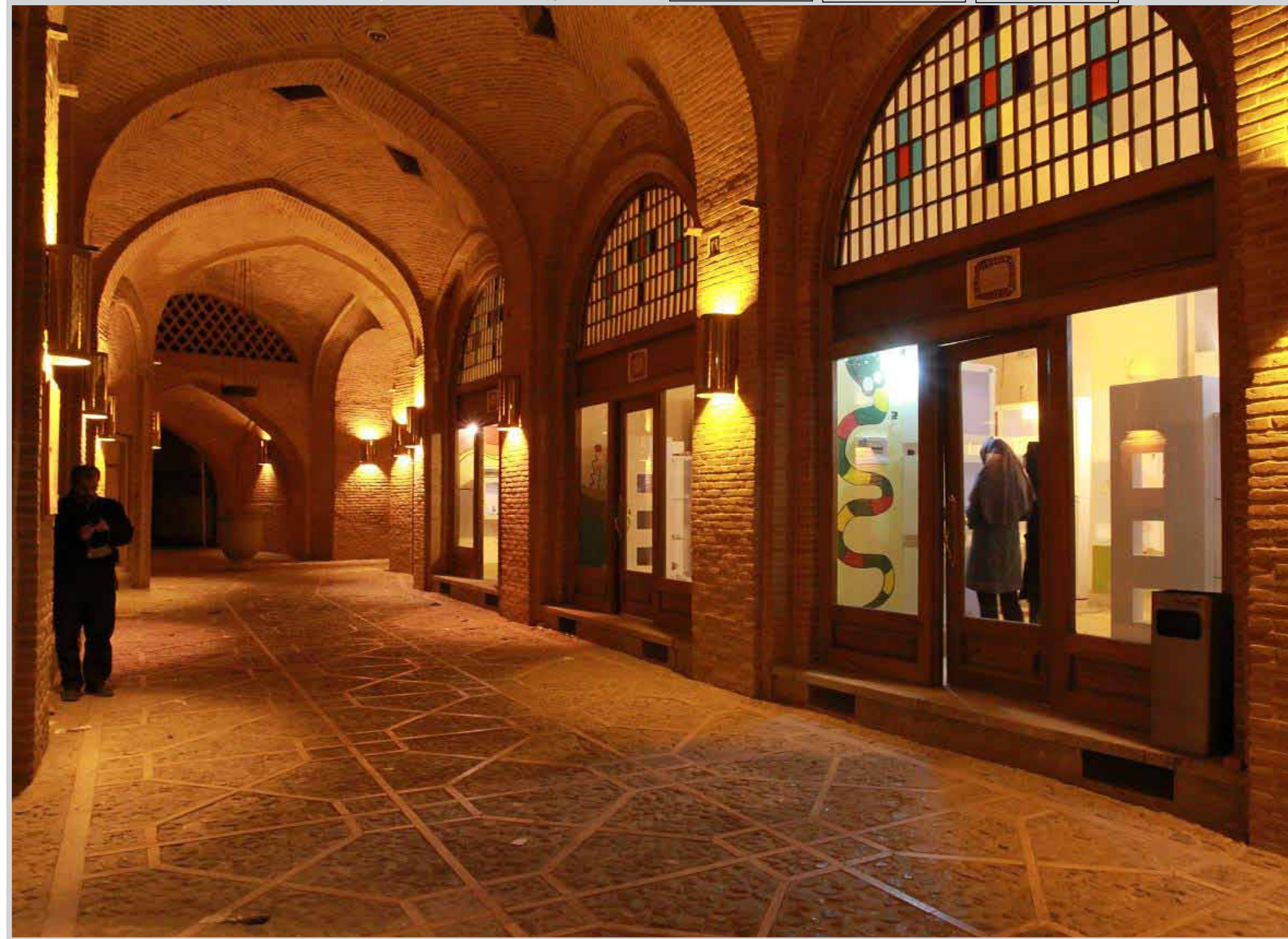
بازار یکی از عناصر اصلی شهرهای ایرانی و اسلامی بوده و هست که برخلاف مراکز تجاری کشورهای اروپایی در قرون وسطا و دوره

رنسانس به‌صورت عمود بر خیابان اصلی و سرپوشیده ساخته می‌شد و چنان شهرت پیدا کرد که لغت «BAZZAR» مستقیماً وارد واژگان زبان انگلیسی شد و به مفهوم مکانی پر جنبه‌و جوش بود که در آن خریدوفروش هم صورت می‌گرفت. بازار اگر چه در تمام کشورهای اسلامی گسترش پیدا کرد اما در اصل واژه‌ای فارسی است که ریشه آن در زبان پهلوی، به‌اچار است به‌معنی مکان قیمت‌ها اما بازار تنها مکان خریدوفروش نبود بلکه نهادی اقتصادی و اجتماعی بود که استخوان‌بندی شهر را تشکیل می‌داد. عناصری چون راسته‌های اصلی، راسته‌های فرعی و دالان، سو (آسوق)، میدان و جلوخان، فضاهای ارتباطی بازار را تشکیل می‌دادند. کاربری‌های گوناگون مانند: مسجد، حمام، مدرسه علمیه و حتی واحدهای مسکونی در داخل بازار دیده می‌شد. بازارها تنوع زیادی داشتند و از بازارهای لوکس نظیر طلا و پارچه و بازار پلان‌دوزها، کفن‌فروش‌ها و مال‌فروش‌ها را در برمی‌گرفتند اما در همه این بازارها، وقت‌گذرانی، خوردن و نوشیدن، تجمع، معرکه‌گیری و تبادل اخبار و اطلاعات، جزئی از حیات روزمره بود.

از این‌رو بازارها مرکز برای آموزش تصادفی نیز بودند، افراد با حضور در بازارها اخبار و اطلاعات مفیدی دریافت می‌کردند، با سبک معماری بومی خود آشنا می‌شدند اما به‌تدریج در طول زمان، بازارها

ماهیت آموزشی خود را از دست دادند و فقط به‌عنوان محل خریدوفروش مطرح شدند. رویکرد جدید در برنامهریزی شهری می‌خواهد این نقش را به بازارها برگرداند. از نظر تاریخی ایده شهرهای آموزشی به اوایل دهه ۱۹۷۰ بازمی‌گردد اما طرح ایجاد شهرهای آموزشی در کنفرانس ۱۹۹۲ گوتنبرگ در سازمان هماهنگی و توسعه اقتصادی (OECD) ارائه شد. در این کنفرانس، شهر آموزشی به‌عنوان منطقه‌ای پایدار برای توسعه دانش با مشخصات زیر تعریف شده است:

۱- در شهر آموزشی افراد بین آموزش و محیط اطراف خود ارتباط برقرار می‌کنند.
۲- در شهر آموزشی میان فعالیت‌های گوناگون آموزشی و پژوهشی همبستگی وجود دارد.
۳- در شهر آموزشی، انجمن‌هایی وجود دارد که فعالیت‌های آموزشی را رهبری می‌کنند. (مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد، مدیریت شهری، ص ۹۱)
هر جا یا هر رابطه‌ای در زندگی شهری، دارای نوعی پتانسیل برای آموزش اجتماعی با هدف دستیابی به توسعه پایدار شهری است. در واقع تشکیل دهندگان یک شهر پایدار، همان شهروندانی هستند که تحت یک آموزش عمومی و مداوم قرار گرفته‌اند. این نوع آموزش باید در هر جایی که نیاز به تصمیم‌گیری و

شهر آموزشی، شهری است که به توسعه پایدار به‌عنوان فرآیندی آموزشی و در حال رشد می‌نگرد. ایجاد تغییرات در راستای رسیدن به جهات مختلف توسعه پایدار شهری، نیازمند درس گرفتن از موفقیت‌ها و اشتباهات گذشته و مشارکت انسان‌هایی است که شهرها را می‌سازند

موزه اسباب بازی که در راسته امیر مجموعه سعدالسلطنه قزوین، از جمله کاربری‌هایی است که می‌تواند جنبه آموزش‌دهندگی بازار را تقویت کند.

چهار تصویر از بازار ابن بطوطه که در آن بخش‌هایی از مصر، تونس، هند و چین باستان بازسازی شده و با کارکرد آموزشی و البته جذب گردشگر در معرض دید بازدیدکنندگان از این مرکز خرید بزرگ قرار گرفته است.

اگر قرار باشد آموزش به یکی از جنبه‌های رایج زندگی روزمره تبدیل شود، این موضوع باید به فضاهای دیگری همچون، محل تفریح، محل خرید و فضاهای اجتماعی تسری یابد

حل مسئله ارائه شود.

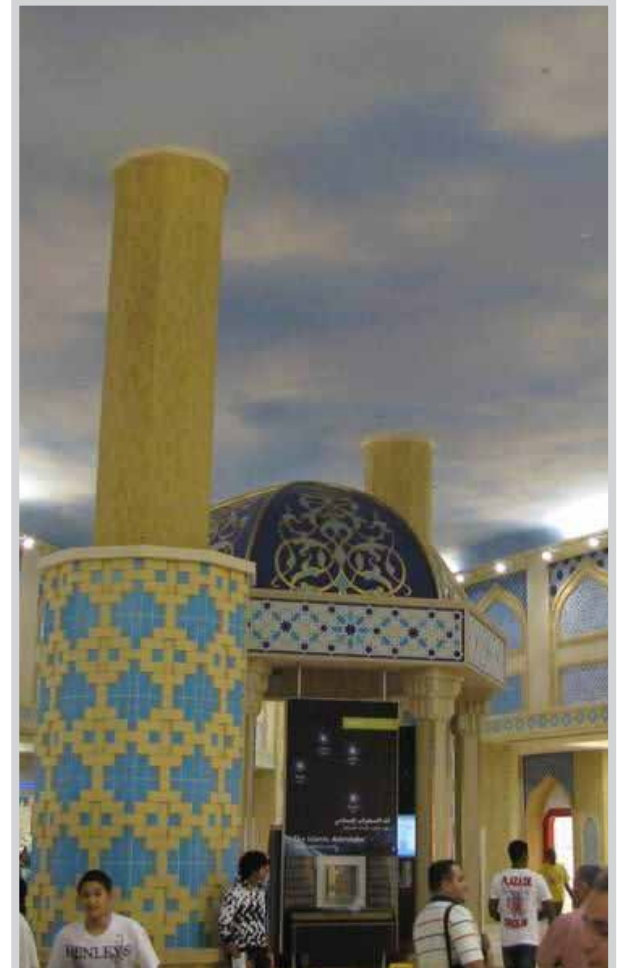
شهر آموزشی، شهری است که به توسعه پایدار به‌عنوان فرآیندی آموزشی و در حال رشد می‌نگرد. ایجاد تغییرات در راستای رسیدن به جهات مختلف توسعه پایدار شهری، نیازمند درس گرفتن از موفقیت‌ها و اشتباهات گذشته، و مهم‌تر از همه مشارکت انسان‌هایی است که شهرها را می‌سازند. ویگونسکی یکی از معروف‌ترین نظریه‌پردازان رشدشناختی معتقد است: «کنش متقابل میان یادگیرنده و محیط اجتماعی او اهمیت بسزایی دارد». او بر این باور بود که رشد ذهنی افراد، عموماً به مردمی که در دنیای اطراف آن‌ها زندگی می‌کنند، وابسته است و افراد بسیاری اندیشه‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های خود را در تعامل و رابطه متقابل با دیگران ارتقای می‌دهند. (نسیم‌مکوند حسینی، ۱۳۸۹ ص ۲۴)

شهر آموزش‌دهنده، به شهروندانش فضا برای یادگیری می‌دهد، فضایی که به روی آن‌ها باز است. این در حقیقت همان تصویر کلاسیک دموکراسی یونانی که ۲۰۰ سال قبل از میلاد است. فضایی که مردم می‌توانند تبادل عقاید و اخبار کنند. به تعبیری همان فروم است. با کارکرد یک اتاق سمنینار با موضوع آزاد و گفت‌وگوی آزاد، شهر آموزش‌دهنده باید فضاهایی برای ملاقات افراد ایجاد کند که هر فرد دانسته‌های خود را برای تبادل با دیگران همراه می‌آورد.

برای آن که فرآیند تبدیل پرسش به دانش در هر فرد ایجاد شود، فضاهای آموزش‌دهنده باید غنی از اطلاعات و معماها باشند که تجربه‌های مفیدی را ایجاد کنند و مردم باید مشارکت کاملی در چنین محیطی داشته باشند.

آموزش‌دهندگی در شهر هم شامل مجموعه فضاهای شهری و محیط فراگیر و غنی شهر است و هم وجود یک ساختار فرهنگی و اجتماعی که به‌لزمه تداوم آموزش آگاه است.

چند عملکردی که خرید، سرگرمی، تجمع و گشت و گذار را با هم در خود جای داده‌اند می‌توانند نقش موثری داشته باشند. برای آموزش دهنده کردن بازارها، طراحی موضوعی آن‌ها مبتنی بر فرهنگ و هویت بومی می‌تواند راهگشا باشد، همچنین استقرار موزه‌های کوچک، بنرهای آموزشی، باکس‌های محتوی ماکت اشیای قدیمی و بهره‌گیری از ابزارهای نوین اطلاع‌رسانی و آموزشی رایانه‌ای می‌تواند در تحقق اهداف مربوط به آموزش دهنده‌گی موثر باشد.

منابع:

- ۱- نسیم مکنون حسینی، شهر آموزش دهنده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی و طراحی شهری و منطقه‌ای، به راهنمایی دکتر نوید سعیدی رضوانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، ۱۳۸۹.
 - ۲- آندره ریمون، شهرهای بزرگ عربی-اسلامی در قرن‌های ۱۰ تا ۱۲ هجری، ترجمه حسین سلطان‌زاده، نشر مترجم، تهران، ۱۳۷۰.
 - ۳- نجمی ناصر، دارالخلافه تهران، همگام، تهران، ۱۳۶۲.
 - ۴- مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد، «شهر آموزشی»، آشنایی با مدیریت شهری (تجارب جهانی)، امید مهر، مشهد، ۱۳۸۹.
- 5-www.banki.ir
6-www.Parsacity.com
7-www.Scribd.com

براساس یک سبک معماری ساماندهی شده است و این تاثیرگذاری سبک به کار رفته در ساخت بازار را افزایش می‌دهد، نکته دیگر این که با توجه به ارتباط نجوم و هوانوردی با جهانگردی، بخش‌هایی از مجموعه به معرفی تجربیات مسلمین در زمینه علم نجوم و هیات و هوانوردی اختصاص یافته است و از جمله انواع اسطرلاب‌ها معرفی شده، ماکتی از عباس بن فرناس (نخستین انسانی که پرواز کرد) سوار بر هواپیمایی که خودساخته بود به نمایش درآمده و ویژگی‌های معماری هر تمدن تا حد امکان معرفی شده است. بنابراین بازدیدکنندگان از این بازار علاوه بر خرید و سرگرمی می‌توانند بر آگاهی خود نسبت به تمدن‌های پیشین بیفزایند و تنها کوله‌باری از کالا را با خود از این بازار به یادگار نبرند.

جمع‌بندی و پیشنهاد

کاربری‌های شهری می‌توانند علاوه بر نقش‌هایی که برعهده دارند نقش آموزش دهنده‌گی را نیز برعهده گیرند، یک پارک، یک درمانگاه، یک فضای باز شهری و حتی یک بازار می‌تواند «آموزش دهنده» باشد. در جامعه امروز که نیاز به آموزش بیش از هر زمان احساس می‌شود، آموزش دهنده کردن شهر و کاربری‌های آن نه یک انتخاب بلکه یک ضرورت است. در این میان بازارها به‌عنوان مجموعه‌های

آموزش و فراغت مکمل آموزش و سرگرمی

در زمینه آموزش توأمان با فراغت و سرگرمی، روبرت عنوان می‌کند که فراغت شرایط مساعد و مهیا را برای آموزش و یادگیری فراهم می‌کند، افراد بزرگسال همچون کودکان نیاز به محیطی دارند که به آن‌ها مجال ابراز وجود، سوال پرسیدن و چالش و همچنین شرایطی برای فهمیدن و درک خودشان و جهان اطرافشان بدهد. (نسیم مکنون حسینی، ۱۳۸۹ ص ۴۶) چنین یادگیری آموزشی می‌تواند با بازی همراه شود. شهر باید فضاهایی را متناسب با مفاهیم آموزشی هدفمند خود فراهم آورد که فرد به استفاده و کاربرد آموزه‌هایش نیاز پیدا کند. بنابراین با رجوع به آن مفاهیم خاص در موقعیت‌هایی که شهر، شهروندان را در آن قرار می‌دهد آن مفاهیم در ذهن شهروندان بازبایی شده و ادراک فرد از مفاهیم انتزاعی آموخته به واقعیت نزدیک شود.

بازار به‌مثابه فضایی برای آموزش

رویکردی که در شهرهای آموزش دهنده تشریح شد می‌تواند تمام ابعاد، عناصر و کاربری‌های شهری را در برگیرد که از جمله آن‌ها بازار است، همان‌گونه که گفته شد، بازارها به‌ویژه در کشور ما خصلت آموزشی خود را از دست دادند. اما به‌تازگی پوششی برای آموزش دهنده کردن بازارها که روزانه ده‌ها هزار نفر در آن‌ها رفت‌وآمد می‌کنند به شکل نوین خود آغاز شده که از آن جمله می‌توان به بازار ابن بطوطه در امارات متحده عربی اشاره کرد.

ابن بطوطه شخصیتی برجسته در جهان اسلام است که در کشور مراکش در سال ۱۳۰۴ میلادی به دنیا آمد و در آن زمان به مطالعه فقه و حقوق پرداخت، وی ۳۰ سال به مسافرت پرداخت و کشورهای متعددی از جمله ایران، چین، هند، تونس، مصر و اندلس را پیمود در واقع او قبل از مارکوپولو به جهانگردی پرداخت و در سال ۱۳۷۷ میلادی در همین کشور درگذشت بنابراین بازار ابن بطوطه دویی براساس معماری کشورهای چین، هند، ایران، مصر، تونس و اندلس ساخته شده است.

هدف از ساخت این بازار علاوه بر مقاصد تجاری، آموزش غیرمستقیم به بازدیدکنندگان است، به این نحو که هر یک از قسمت‌های این بازار براساس معماری یکی از کشورهای یادشده ساخته شده است. البته دکور و تابلوی مغازه‌ها براساس ویژگی‌های برند اصلی است. بنابراین ساختار بازار تلفیقی از سنت و مدرنیسم است؛ سنتی که برخاسته از شیوه‌های معماری مختلف است.

علاوه بر مغازه‌ها که براساس سبک‌های مختلف معماری طراحی شده‌اند هر بخش از فضاهای عمومی بازار نیز